

СКРИТОТО В ТЕКСТА (4, 5, 6)

Доц. Д-р Атанас Григоров
Катедра „История, философия, социология“
СА „Д. А. Ценов“, Свищов

Резюме:

„Скритото в текста“ е опит да се насочи вниманието към социалната значимост на проблема за кодовете на културата. Последователно се тематизират „преходите“ в културата на съвременното и свързаната с тях промяна на кодове; промяната в отношението към текста; отношението между писаното слово и езиците за визуална комуникация; възможностите за извличане на скрития в текста смисъл... За илюстрация на последното служи една рефлексия върху две от произведенията на Ролан Барт - „Структурният анализ на разказа“ и „S/Z“.

Ключови думи: кодове на културата, интертекстуалност, Ролан Барт

Abstract:

“Hidden in the text” is an attempt to draw attention to the social importance of the issue of codes of culture. “Transitions” in modern culture determine themselves consistently, after that the associated change of codes, the change in attitude towards the text, the link between written word and language of visual communication, the abilities to extract hidden meaning in the text... To illustrate the latter serves as a reflection on two works of Roland Barthes - “The structural analysis of narrative” and “S/Z”.

Keywords: *codes of the culture, intertextuality, Roland Barthes.*

4. Преходите, през които преминахме за последните двадесетина години, са причина за кардинални промени в кодовете, чрез които разчитаме реалността. Някои от тях са на повърхността на общественото внимание, други, макар и широко обсъждани в определени дискурсивни общности, остават встрани от погледа на широките аудитории.

Не става дума за преходи, които сме осъществявали един след друг; за разстояния, които последователно сме преодолявали. В публичното говорене думата „преход“ е даже не топос, а трюизъм и алиби за ставащото, но тя действително е ключова за разбирането на последните двадесетина години от битието ни. Както и за годините непосредствено преди тези десетилетия. И същевременно, за същия този период, тя е най-неопределената дума.

„Преходите“ са скрити един в друг, подобно на знаменитите руски кукли, и въпросът от какво към какво точно прехождаме, няма истинен отговор. Слизайки от планината, ние се оказваме на нейния връх; пристигнали в град, който никога преди не сме виждали, откриваме, че сме пред екрана на телевизора в собствената си стая, но от този екран някой говори на език, който ни е напълно непознат. Тук конкретните ориентири – НАТО, ЕС, Паричният съюз и т.н., и т.н., са само повърхността, и „свободно плуващите“ в „тази материя“ дори не подозират, колко има до дъното...

Макар и най-незначителен, но може би най-близко до нас, с най-голямо влияние върху личностните ни биографии, затова и най-силно усетен, бе преходът от една политико-идеологическа система към друга. При него тоталната промяна на кодовете бе на повърхността и се забелязваше лесно.

Достатъчно е да сравним речниците, с които осмисляхме обществото и неговата история до 1990 и след нея, за да се убедим в това. Думата „капитализъм“ беше заменена с изрази „демократия и пазарна икономика“, „социализъм“ - с „тоталитаризъм“. „Експлоатация на човек от човека“ и „печалбарство“ - със „закопи на пазарната икономика“. Думите, които се запазиха - „комунизъм“, например, смениха апрайзорите си – доброто стана лошо, и обратното. „Лагер“ вече не се асоциираше с пионерските лагери, или с „лагера на социалистическите страни“ а с Гулаг, Скравена и Белене.

Един фундаментален за всяка култура код – на осмислянето на времето, най-вече историческото, беше изцяло заменен с друг. Марксовото учение за общественно-икономическите формации, което ни поставяше в „челната редица на прогреса“ и даваше самочувствието, че въпреки всички несъвършенства на „строя“, сме съпричастни към изграждането на бъдещето, докато ония, другите, в „загниващото“ си общество, са само някакъв „остатък от миналото“, загуби значимостта си, и това имаше дълбоки социално-психологически последици. Самата „идеологическа борба“ между „лагера на капитализма и лагера на социализма“ се превърна в „крах на тоталитарната система“ и „преход към демокрация и пазарна икономика“.

Изненадваща беше не самата промяна в кодовете, изненадваща беше скоростта, с която тя се извърши. Никаква изненада обаче не се съдържаеше във факта, че хора с мислене, изградено от кодове, принадлежащи на миналото, строяха бъдещето с помощта на уродливи, карикатурни модели на политиката, икономиката и правото в страните, които им служеха за ориентир, нито в начина, по който тези модели се осъществиха в социалната реалност, нито в трагичните последици от тях върху живота не само на носталгиците, така и неуспели да прекодират за себе си разбирането за ставащото, но и на първите ентузиастични частната инициатива или на политическата кариера чрез публично говорене за новите ценности. Не бе изненада и това, че там, където имаше устойчив личностен просперитет, той се дължеше най-често на изживели своето време, вече несъществуващи – поне в своята институционална форма, регулативни структури. Разпадането на една институция все още не означава разпадане на отношенията, които тя контролира. Институциите си бяха отишли, но личните контакти оставаха.

Не съществува такъв период в развитието на човешката култура, в който раждането на новото да е непосредствено предшествано от смъртта на старото и за който разделителната линия между двете да може да бъде посочена точно... При смяната на културно-исторически епохи те обикновено имат дълъг период на съжителство. Не толкова в своя институционален, регулиращ социалните отношения вид, колкото в самите социални отношения, и най-вече – в своята персонифицирана форма, в съзнанието на реализиращите ги индивиди. Действителността на социалните отношения се разкрива като многообразие от взаимодействия между хората, а кодовете, „включващи“ всеки отделен човек в тези взаимодействия, са така дълбоко интериоризирани, че предопределят не само мисленето, но и емоциите, въображението, способността да бъде мобилизирана волята... Културата е биографична.

Някак си в сянка остана фактът, че и капитализмът, в класическото Марксово разбиране за него, и социализмът, такъв, какъвто си беше в действителност, бяха само изкуствено противопоставяни форми на една и съща култура – тази на индустриалното общество. Имаше нещо рационално във визията на носталгиците, че първият осъществен от страната ни „преход“ бе

просто „притичване“ към „лагера на противника“, а не стъпка в посока към действително новото.

Забелязаната още през 60-те години на XX век поява на култура от съвсем различен тип също остана в сянка. Определени дискурсивни общности, при това – не само свързани с науката, тематизираха този проблем; бяха издадени много книги, но въпреки това, за разлика от кодовете, позволили бързото овладяване на пазарните механизми, кодовете за осмислянето на постиндустриализма не бяха така масово пласирани в публичното пространство в България.

Общественото внимание бе завладяно от глобализацията. Тя натурализираше разпада на тоталитарната система, превръщаше го в нещо естествено и закономерно. Глобализацията е цивилизационен процес – в смисъла, който е влагал в думата „цивилизация“ Марсел Мос, например – цивилизацията като надетническо образувание, обхващащо много общества, формиращо и развиващо се чрез заемки – на техники и технологии, на институции; заемки и в областта на изкуствата.¹

Ако цивилизацията се разглежда не като резултат, а като процес, тя ще разкрие себе си като експанзия на една култура и като предшестваш интеграцията разпад на други. Като асимилация. Разбира се, не малка част от достиженията на асимилираните култури се вливат във формиращия се общ културен фонд; асимилиращата култура съвсем не остава същата, но тя постепенно превръща в свои културни провинции присъединените към нея „нови територии“. Доминиращ език, доминиращи норми и ценности, доминиращи модели на институциите, също и на регулираните от тях социални отношения – това в крайна сметка налага един цивилизационен процес.

За асимилираните култури „процесът на присъединяване“ протича като непрестанен низ от замени. Непрекъснати замени на едни технологии с други - в битата, в производството, в управлението, в социалната комуникация. Постепенна промяна в речниковия състав и в структурата на фразата. В момента езикът, който се говори в България – поне във всекидневието и в медиите, не е български. Той е пиджин българи. И това няма значение, защото езикът на просперитета е друг. Местните „говори“ губят значението си.

Всяка замяна прекодира полето на своите „силни взаимодействия“ и подготвя промяна в кодовете там, където взаимодействията са слаби. В някакъв момент от развитието на този процес реалността се оказва друга – незабелязано за тези, които са живели с него, защото синхронът в измененията създава илюзията за неизменност. Ние не забелязваме остаряването на хората, които виждаме всеки ден, защото остаряваме заедно с тях. Освен може би в моменти на просветление, когато споменът и настоящето застават един до друг. В някакъв подобен момент открихме, че книгите са престанали да говорят. Че те вече не казват нищо на никого. Че отглеждаме поколение, което не чете, защото не умеет да разбира прочетеното в книгите.

Авангард на цивилизационните процеси, поне в нашето съвремие, са технологиите. Акцентът върху тях позволява да се разберат, да се прогнозира – естествено, с голяма степен на неопределеност, на несигурност, някои от характеристиките на сменящата индустриализма култура. Тази култура е в началото на своето формиране, и всички претенции за цялостното ѝ описание, или разглеждането на който и да било от компонентите ѝ като завършен, са

1 Марсел Мос, Елементи и форми на цивилизацията, преведено от Marcel Mauss, Essais de sociologie, Edition de Minuit, Paris, 1968, et. 1969, в: Идеи в културологията, том I, Университетско издателство „Климент Охридски“, С, 1990, с. 354 -374

грешка.

Измежду многообразието от аспекти на съвременното технологично развитие най-значими са свързаните с обработката и разпространението на информацията. Те са и най-широко обсъждани. Възможността за мигновена комуникация на всеки с всеки, независимо от физическото местоположение, също и стоварването на „черната умствена работа“ върху компютрите и превръщането им във „втори главен мозък“, постепенно срастващ се с първия, имат изключително силно въздействие върху битието и мисленето ни.

Но разбирането на промените в отношението към вербалния текст изисква да се върнем назад във времето. Към появилите се преди интернет масмедии, при които обратната връзка е слаба, почти несъществуваща, а мощта на отправяните внушения изключително силна, и те преобразуват огромни социални пространства; и може би към периода, в който визуалната комуникация започва да измества общуването чрез думите.

Комуникацията чрез вербалните езици, чрез речта, има зад себе си цялата история на човечеството. Тя съпътства раждането на човека, на обществото в специфично-човешкият смисъл на думата. Тя е „втора сигнална система“, надстроена над първата и поела контрола върху нея; отменяща заповедите, които мозъкът дава в резултат на предоставената му от сетивата информация; преобразуваща – до неузнаваемост, самата тази информация. Речта е това, което животните нямат, включително и в неврофизиологичен план – центровете на речта са единственото **принципно** различие между техния мозък и нашия.

Речта възниква като средство за подчиняване на човек от човека, и цялата ѝ невъобразима сложност, която днес приемаме като даденост, е резултат от десетки хилядолетия война – все по-мощни средства за контрол върху чуждата психика: чрез звука, думата, ритъма, интонацията, структурата на фразата; създадения от фразите по определена логика, разказ.... Чрез „обратното превръщане“ на думите в образи, пред които мисълта не успява да постави прегради. И все по-мощни защити от въздействието на всичко това. Можем да наблюдаваме процеса, повторен в „съкратена“ форма в развитието на всяко дете. Колкото по-слаби са говорните способности, толкова по-силно е въздействието на думите – когато те вече са разбираеми.

Комуникацията чрез образи принадлежи към арсенала на първата сигнална система. Чрез нея също се предават внушения, при това – много по-мощни. Както отбелязва Милтън Ериксън, „хипнозата е предаване на образи“. В това, впрочем, е и силата на поетическото изкуство – да умееш да превръщаш думите в образи, в чувства, в настроения. Първата сигнална система няма защита срещу приетите чрез нея внушения. Те стават част от самата нея: аромати, докосвания, звуци, картини, които се възприемат като непосредствена даденост; като онова, което „аз знам“, и което не се подлага на съмнение. Защитата срещу въздействията чрез първата сигнална система е вградена не в нея самата, а в речта. Нещо повече – комуникацията чрез образи се превръща в език благодарение на речта.

Но речта не е само комплекс от внушения. Тя съдържа в себе си предметения в езика опит на културата, на която този език принадлежи. Далечно не всички кодове на културата се съдържат във всичко, породено от нея, но в езика те всички са налице. Той осигурява тяхното запазване и разпространението им между хората. И понеже думите отекват в съзнанието на този, който ги чува, но се разпадат още при самото си произнасяне, съхраняването на опита е било преосигурено чрез писмеността. Всяка култура има свои основополагащи

текстове, и загубата на паметта за това, как те се четат, бележи времето на нейната смърт.

5. Разпадащите се още със самото си произнасяне думи на всекидневието носят в себе си цялата неопределеност на един недовършен код. Всяка от тях би могла да означава твърде много неща, всяка от тях е способна да препрати мисълта ни в най-различни посоки, и в това всъщност е нейният потенциал, скритият в нея набор от възможности за общуване, обозначаване, обобщаване – полисемията на естествените езици, запазила им им ключово място измежду всички знакови системи, употребявани в човешката култура. Тази неопределеност до голяма степен остава и в ограничаващата ги фраза – амфиболата, двусмислицата, е измежду фигурите на класическата риторика.

Дисциплинирането на мисълта започва с укротяването на думите. Тяхното значение трябва да стане едно - само едно, и еднакво разбирано от тези, които заедно търсят истината. Тенденция към проясняване на известното, за да се превърне знаенето в мислене; тенденция, която откриваме още в диалектиката на Сократ – ако Платон правилно е предал смисъла ѝ в своите „Диалози“. Също и при Аристотел, и в цялото последвало неговия „Органон“ развитие на логиката, също и в приелата нейната строгост наука – особено във вида, в който я познаваме след един друг „Органон“ - този на Френсис Бейкън. Но очарованието на търсенето на скрити значения остава – поне докато науката не открива своя идеал в това, да бъде „представяна по геометричен път“... Двете тенденции до такава степен се преплитат една с друга, че понякога е трудно да ги отличим...

Още в началото на своето развитие културното осмисляне на езика тръгва по различни пътища. В науката - от неопределеността, гъвкавостта, пластичността на думите от всекидневието, способни да приемат различни значения и да „реферират“ контексти от най-различен вид, към еднозначното обозначаване на направени с математическа точност сегментации на реалността. В изкуството - към превръщане на многозначността в многопластовост, защото се търси не истината, а силата на въздействие, които образът и чувството имат, и „основното“ значение на думата трябва да отвлече вниманието, докато скритите под него конотации си пробиват път през всички защити на мисълта.

Аристотел, освен на „Органон“-а, е автор и на една „Поетика“ - първата измежду многото, които са ни известни, и на една „Риторика“, също първата от цяла поредица превърнали се в класика книги. Средновековното теоретизиране качествават като екзегетика – като изкуство на тълкуването... По време на цялото си съществуване човешката култура е раздвоена между търсенето на точното значение на думите и метафоричността на поетичните образи...

Фигурите на реториката са до голяма степен демонстрация на една антилогика, съдържаща в себе си невероятни възможности за предаването на културни значения, за перманентното възпроизвеждане на съхранения опит. Метафората, противно на указанието на Платон², съединява несъединимото; метонимията замества това, за което всъщност говорим, с нещо друго, с което то, поне в мисълта ни, е свързано; синекдохата подменя частта с цялото и цялото с частта, и подобни нарушения на логически забрани откриваме във всички - над двеста, риторични фигури, открити в процеса на развитие на словесното

2 „Съединеното трябва да остава съединено и разделеното – разделено“ - при Платон става дума за начина, по който мисленето ни отразява връзките между нещата...

изкуство.

Далеко не винаги извличането на скритите пластове от значения е по силите на едно културно-недоразвито съзнание. Всъщност, то е нещо, което се научава в процеса на самото развитие: като граматиката и математиката, като умението да се използват върхове за културата технологии... Още през Античността създателите на щедьоври на словесното изкуство са имали свои спътници – рапсодите, способни да разтълкуват казаното на тези, за които то остава неясно. Свърхзадача на Средновековната екзегетика е била да разкрива скритото; да превръща съкровено в откровение. Литераторът, изследващ как точно е бил направен един завладяващ съзнанието текст, е не по-малко основна фигура за съвременето, отколкото тези, които създават текстове... Интерпретатори са били необходими винаги, променяло се е само изкуството на интерпретацията. А то е изкуство на приобщаването на хората към културата, на която принадлежат.

Може би най-значимата промяна, която текстът претърпява в културата на съвременето, е превръщането му в хипертекст. „Невидими нишки“, ако използваме метафората на Пиер Тейяр дьо Шарден, го свързват с други текстове, и така този, който иска да разбере, пътешества из виртуалното пространство на Интернет...³ Но може би тук акцентът трябва да бъде поставен не толкова върху ставащото с текста в Интернет, колкото върху един момент от развитието на изкуството на интерпретацията. Защото превръщането на текста в хипертекст е само разгъване, експлициране на изначално заложен в него потенции. Тези, които Юлия Кръстева обозначи като „интертекстуалност“, и които Ролан Барт, например, детайлно изследва и обяснява поне в няколко свои произведения. И може би именно с произведенията на Ролан Барт си струва да се започне въвеждането в *света на кодовете*, скрити в текста, и препращащи ни към други текстове. Свят, който все още е по-богат, отколкото всички хипервързки, откривани в Интернет, взети заедно.

Почти всички изследвания на Барт по същество са именно изследвания на кодове. И в това отношение той не е изключение. Същото, според мен, е вярно и за всеки друг анализ на чужд текст – независимо от неговия характер. Но за целта, която тази публикация си поставя, е необходимо нещо повече – не просто изследването да е анализ на кодове, а и да се *осъзнава, да се третира* като такова от самия си автор. И разбира се, да бъде действително стойностно. В това отношение „S/Z“ на Ролан Барт изглежда безспорен фаворит. Във времето след написването си произведението е обявявано за „френския вариант на деконструктивизма“ - може би защото Дерида първоначално е приет много по-добре и с по-голям ентузиазъм в САЩ, отколкото във Франция. То отдавна е кодифицирано като принадлежащо към класиката, и като че ли няма по-късна публикация върху кодовете, скрити в един или друг текст, в която да не е споменато...

Един странен, но невероятно красив разказ на Балзак, отблъскващ донякъде с темата, която развива (тема, прескачаща пропастта на времето и сродяваща сюжета му с повишения интерес към психоанализата, характерен за

3 Нито проблемът за „галактиката на Гутенберг“, нито проблемът за ставащото с текста в Интернет, са предмет на тази статия. Тя не е насочена към една или друга изследователска общност, а към тези, които може би не са се замисляли върху това, какво действително има в един наистина значим текст, и какво той прави с нас; нито върху това, по какъв начин голямата култура на времето – тази, която има зад себе си цялата човешка история, става достъпна...

цялото развитие от структурализъм към постмодернизъм), от който Барт фраза след фраза, „лексия след лексия“ извлича скритите кодове, за да стане възможно, когато, почти в края на анализа, читателят стигне до самия разказ, приведен изцяло в „S/Z“, и заемащ само една десета от обема на книгата, той да открие, че този разказ му е вече известен, че той знае всичко за него, че всъщност знае много повече; че присъединявайки го към своята ерудиция, заедно с него е присъединил и културата на времето... И може би начинът, по който трябва да се четат подобни текстове, също е станал негов...

Тук няма да преразказвам шедьовъра на Балзак – всеки преразказ на шедьовър се превръща в пародия, и в никакъв случай не може да замени личния контакт с оригинала; няма да преразказвам и анализа на Барт – един „шедьовър върху шедьовъра“; само ще концентрирам вниманието върху някои от смисловите му ядра – дотолкова, че те да се окажат ключ към *разбирането* на правеното; не и към неговото *овладяване* – то изисква много повече...

Сложен, многопластов анализ, разделен на кратки откъси, в който всеки откъс има заглавие, и то препраща към проблематика, значима за семиотиката, културалните анализи, философията...

„S/Z“ не е първото изследване на скрити в текста кодове на културата, който Барт прави (цялото му творчество всъщност се състои от такива изследвания) и дори не първото, в което се тематизира именно проблемът за кодовете. Не и последното... В изигралото роля на учебник поне за две поколения изследователи произведение „Структурният анализ на разказа“, той включва и един анализ на фрагмент от „Деянията на апостолите“, в който откриваме практически същото – извличане на кодовете, чието натрупване е създало текста, с присъщата му, запазила се в продължение на близо две хилядолетия, културна значимост. Някъде към края на „Структурният анализ...“ Барт отбелязва, че наскоро е привършил изследването си на кодовете в един текст на Балзак, и в този текст те са неизмеримо повече и далеч по-сложни, отколкото откриваните в „Деянията... Става дума за „S/Z“. Струва ми се, че няколко препратки към направеното в „Структурният анализ...“ ще улеснят разбирането на начина, по който в „S/Z“ Барт интерпретира проблема за кодовете.

6. Открояването на кодовете, конструиращи един или друг текст, за Барт е свързано с разкриването на смисъла, създаван от същите тези кодове. Става дума не за интегралния смисъл на целия текст, а за многообразието от смисли, порождени от всяка негова „лексия“.

Какво точно нарича „лексия“, той изяснява и в „S/Z“, и в „Структурният анализ на разказа“: лексиите са резултат от определен оперативен похват – от „разчленяването на текста“ - разчленяване на „материалното означаващо“, което трябва да даде „фрагменти от изказването“.⁴ И Барт ни отправя към Библията, където „тази работа е извършена, защото Библията е разчленена на стихове, а Коранът на сурати“⁵. Лексиите са „единиците на четенето“: - „кратки, прилепващи един до друг фрагменти, които ще назовем лексии“ „обемът на всяка лексия ще се колебае от няколко думи до няколко изречения“. „Лексията е

4 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, Параграф 4 (Оперативни похвати), от част I („Общи принципи и похвати на анализа“), в: Ролан Брт, Въображението на знака, С, 1991, с. 407

5 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 407

само обвивка на семантичната вместимост“ средоточие на възможните (и заедно с това подредени, доказани от самата систематичност на процеса на четене) смисли, над които струи дискурсивният поток.“⁶

Открояването на лексиите трябва да бъде последвано от „описанието на кодовете, цитирани в текста“: „Лексия след лексия, стих подир стих, ние се опитваме да опишем значенията“ ... корелациите - или началата на кодовете, намиращи се в този фрагмент от изказването.⁷

В съзнанието на четящия текста субект според Барт се формират два типа връзки: първият - асоциация на идеи, вторият – свързани със смисъла на прочетеното, конотации. И конотацията „не бива да бъде бъркана с асоциацията на идеи, която отправя към представите на дадения субект, докато конотативните корелации са иманентни на самия текст“... „конотацията – това е начин на асоцииране, осъществяван от текста-субект в границите на собствената му система“.⁸

Според Ролан Барт кодът създава смисъла (конотацията), а смисълът разкрива какъв код е бил използван при сътворяването на текста – или по-скоро при неговото четене, точно в този фрагмент от фразата, точно в тази „лексия“. В „Деянията“: „Казах, че смислите са начала на кодове, цитати на кодове...“⁹ В „S/Z“ - конотацията е „връзка, съотнесеност, анафора, белег, способен да отправя към други – предшестваша, последваща или съвсем външни за него контексти, към други места на същия или друг текст“, тя е „отношение, което може да бъде наричано по най-различен начин – функция или индекс, на което обаче не бива да бъдат налагани никакви ограничения“.¹⁰

За изясняването на термина „конотация“ Барт използва и едно определение, дадено от Елмслев: „конотативното значение е вторично значение, означаващото на което само представлява някакъв знак, или първичната, денотативна система: ако обозначим израза с E, съдържанието със C, а отношението между тях с R, то формулата на конотацията ще има следния вид: (ERC)RC“.¹¹

Това разяснение на Елмслев Барт използва и в друго свое произведение - „Основи на семиологията“, където то е в основата на един йерархичен модел на знаковата реалност – движението „нагоре“ (ако използваме една „пространствена метафора“ - в смисъла, за който говорят Лейкоф и Джонсън), в посока към конструираните по този начин означаващи – движение към „метаезици“ от все по-висок порядък; защото езикът на символите е в крайна сметка точно това – метаезик от по-висок порядък; но също и „спускането надолу“, към означаваното – път към разкриване на все нови и нови, скрити или явни, осъзнавани, полуосъзнавани или неосъзнавани пластове от значения, кодирани в психиката ни от културата, към която принадлежим, в процеса на имащата биографичен характер нейна интериоризация; път към разкриване на самата тази култура.¹²

6 Барт, Ролан, S/Z, Эдиториал УРСС, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, с. 41

7 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 407

8 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>,

с. 36

9 Структурният анализ на разказа, с. 406

10 Барт, Ролан, S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>,

.

11 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>,

с. 35

12 Барт, Ролан, Основы семиологии, в „Структурализм - „за“ и „против“, М, 1975, с.

При Барт разбирането на Елмслев е начален пункт за един разгънат анализ на конотацията: именно конотацията открива достъп към полисемията на класическия¹³ текст. Денотацията е значение, а конотацията – смисъл; но доколкото нито при Пиърс, нито при Сосюр, нито при Фреге се открива друго разбиране за значението на знака (за връзката между означащо и означавано, при Сосюр), освен че то в крайна сметка е понятие (референция, а не референт, при Пиърс; процес на сливане на означаваното (което е понятие) с означаващото (което също е психически образ), при Сосюр)), денотатът в крайна сметка ще се окаже основното значение (това, което се посочва на първо място в речника), а конотациите – останалите, „вторични значения“. Повечето семиотици (включително и Барт, в цитираното съчинение) посочват условността на разликата между първични и вторични значения. При Еко, например, проблемът за условността на това разграничение е развит в концепцията му за отношението между „речник“ и „енциклопедия“.¹⁴

Поне на няколко места в двата анализирани тук текста - „Структурният анализ...“ и „S/Z“, Барт подчертава невъзможността на езика да излезе извън самия себе си, оставането на писаното слово в собствените му граници: „денотацията съвсем не е въплъщение на дискурсивната истина: нея не можем да я смятаме за извънструктурна, доколкото тя си има напълно определена, не отстъпваща на другите, структурна функция – да придава на структурата безгрешност: денотацията снабдява кодовете с някакъв драгоценен екципиент, но и сама е особена, качествена смазка, позволяваща меко да се напаснат тези кодове един към друг“, пише той в параграф LV („Езикът в ролята на природа“) на „S/Z“.¹⁵

Денотатът не е изход към реалността; той не е някакво обективно и адекватно познание за обозначения със знака обект, той е само онова, което знаем за този обект благодарение на културата, към която принадлежим; той е „общото място“ на визиите за обекта, възможни в рамките на тази култура. Неговата стойност е по-скоро комуникативна, отколкото познавателна – освен, разбира се, в случая, в който търсим познание не за обекта, а за културата, която го е родила. Колкото и личностно-субективен характер да имат конотациите за четящия текста, общият за тези конотации денотат ги препраща към едно и също място; осигурява преводимостта; осигурява връзката между всички четящи; между тяхното разбиране и скритото в текста послание-...

Отношението между денотат и конотации според Барт (а и не само според него) има пряко отношение към идеологията. Да се разшифрова това мнение не е трудно. Един и същ денотат, и конотации, които, в качеството си на апрайзори, са противоположни. Но тук има и нещо повече – отношението между денотат и конотация е отново отношение на кодиране – в смисъла, в който го разбира Еко - функция с два функтива. И това кодиране съвсем не е безобидно – твърде често кодификациите, на които то е продукт, не са част от някакъв стихийен процес, а от съзнателни, целенасочени усилия – част от налагането и поддържането на една или друга идеология...

В рамките на един опит да опише конотацията колкото е възможно по-пълно, Барт откроява следните „гледни точки“ към нея: на топиката, на

129–136 и 157-160

13 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, .

14 I.Еко, Умберто, Семиотика и философия на езика, С, 1993, с. 57 - 101

15 Барт, Ролан, М, S/Z, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с.

топологията, семиологическа, аналитична, динамическа, историческа, на основната функция на конотацията, структурна и идеологическа. Според него основната функция на конотацията е да поражда двойни смисли, и по този начин тя „нарушава чистотата на комуникативния акт“, тя е „преднамерено и съзнателно създаван шум, който се въвежда във фиктивния диалог между автора и читателя“, разкривайки се като „контракомуникация“. Казано по друг начин, именно конотацията поражда полисемичността на текста, многообразието на възможните му тълкувания. Тя е в основата на диалогичността, на полифонията му – източник на различните гласове, които се чуват в него...

Това е възможно, защото от позициите на семиологията „конотативният смисъл е първоелемент на някакъв код, който не се поддава на реконструкция“. Този код Барт оприличава на „звученето на гласове, вплитащи се в текста“. Многото конотации, с които всяка дума е свързана, макар и ограничени в рамките на лексията - от нейния контекст, все пак позволяват открояването на повече от един код в повечето от същите тези лексии.

В горното схващане тълкуването е затруднено от думата „първоелемент“. Първоелемент в смисъла на означавано, над което се надстроява означаващото (именно в това надстрояване е и тайната, и трудността на съставянето на текстове с литературни качества, на поетически текстове – подборът на думата, която ще означава и предаде не само знанието за референта, но и настроението, отношението, смисъла), или първоелемент, защото конотацията слага начало на верига от връзки, на поредица от конотации, подобна на тези, които Марсел Пруст строи в знаковата си някога книга „В търсене на изгубеното време“¹⁶? Подобни „верижни конотации“ включват описаното в определена, ценностно и нормативно осмислена визия за реалността, твърде често – и в определена идеология. Във всеки от тези два възможни случая мисълта се движи в посока, противоположна на задаваната от другия.

От аналитична гледна точка „конотацията принадлежи на две пространства: линейното пространство на подредените последователности, когато фразите произтичат една от друга“, и „агломериращото пространство, когато определени фрагменти се корелират с едни или други смисли, външни за материалния текст, образувайки в съвкупност своеобразни мъглявини от означаеми“¹⁷. За същото по принцип „двойно кодиране“, твърде близко до класическата опозиция „синтагматика – парадигматика“, но вече пренесена в надфразовото равнище на речта, в „територията *оттатък изречението*“ ако използваме терминологията на Барт¹⁸, пише и Лотман, в своите изследвания върху „вторичните моделиращи системи“¹⁹.

От позициите на топиката „конотативните смисли не са фиксирани нито в

16 На български различни части от книгата са издавани под заглавието „По следите на изгубеното време“ (виж например библиотека „Световна класика“, С, 1975); цялостно издание на руски - Марсель Пруст, В поисках утраченного времени (A la recherche du temps perdu), Альфа-книга, 2009 г., ISBN 978-5-9922-0401-8; Марсель Пруст, В поисках утраченного времени, http://lib.aldebaran.ru/series/v_poiskah_utrachennogo_vremeni/, или http://www.gramotey.com/?last_name=%CF%D0%D3%D1%D2;

17 Барт, Ролан, М, S/Z, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 129

18 Ролан Барт, Лингвистика на дискурса, в: Семиотика / Материята на мисълта, С, 1991, с. 51

19 Вж например: Ю. М. Лотман, Структура на художествения текст / Проблемът за значението в художествения текст, в: Семиотика / Между нещата и думите, С, 1991, с. 165 – 205, или: Ю; Лотман, По проблема за значенията във вторичните моделиращи системи, в: Юрий Лотман, Култура и информация, С, 1992, с. 353 - 370

речника, нито в граматиката на езика, на който е написан текста“, т.е., не става дума за еднакво разбирани от всички „обща места“, за тополи. Ролята на подобни „обща места“, ако правилно разчитам написаното от Барт, вероятно играят денотатите. Благодарение на конотациите, напротив, всеки читател създава своя текст, и този текст се корени в собствената му култура не по-малко, отколкото в написаното от автора... Конотациите в текста не толкова реконструират оригиналната визия на автора, колкото създават възможност за читателя да пресъздаде самия себе си; да постави личната си култура в отношение към написаното... Това не означава, че конотациите са дело на мисълта, въображението, паметта на читателя... Подобна роля Барт отделя на асоциациите, не на тях. Конотациите са заложили в текста, но далеко не всеки читател ще осъзнае всяка от тях. И далеко не всички доловени конотации ще събудят при всички едни и същи знания – културата е биографична, а това означава, че в личностен план съществуват твърде много различия, характерни за всеки отделен човек. Дори „авторът“ осъзнава не всичко, вложено в текста.

От позициите на топологията „конотацията осигурява (ограниченото) разсейване на смислите, подобно на златен прах посипващи повърхността на текста“. Казано по друг начин, именно конотацията създава специфичното пространство на текста, със специфичните за него правила за собствената му трансформация в съзнанието на четящия го. Както и правилата, регулиращи трансформирането на същото това съзнание.

От гледна точка на структурата, „съществуването на денотация и конотация, две системи, смятани за разделени, позволява на текста да функционира по игрови правила, като всяка система отправя към другата в съответствие с изискванията на една или друга илюзия“. Тук също откриваме паралел с Лотмановите изследвания на „вторичните моделиращи системи“: по своето съдържание горният цитат почти съвпада с Лотмановото описание на една от тях, и то именно на играта.²⁰

От позициите на историята конотацията е източник на „Литературата на Означаваното“, защото създава смисли, поддаващи се на фиксиране. Като че ли най-доброто разяснение на тази констатация е описанието на коментара, което Фуко прави в „Порядъкът на дискурса“.²¹ Непрекъснатото връщане към вече написаното, неговото перманентно възпроизвеждане; перманентното възкресяване на един първоначално разчетен смисъл... Или напротив – този смисъл отдавна е загубил значимостта си, но благодарение на многопластовостта на думата, фразата, текста, конотации, първоначално скрити зад другите, изплуват на повърхността, и без да се промени нито дума във веднъж вече разказаното, то бива чуто по друг начин.

Затова и динамическата гледна точка ни показва конотацията като „игро, под което се скланя текстът“; конотацията е „самата възможност за подобен гнет“. И действително, процесът на наслагване на официализираните прочити на текста, някак си го вкарва в определени рамки; кодифицира определени разбирания за него. Те започват да се възприемат като общоприети, като „правилни“ - за разлика от всички останали, до които едно непредубедено съзнание би стигнало само... Деконструктивизмът на Деридата, например, а и постмодернизмът като цяло, е по същество реакция именно срещу тези

20 Ю. М. Лотман, Структура на художествения текст / Проблемът за значението в художествения текст, с. 191 - 203

21 Мишел Фуко, Порядокът на дискурса, в: Мишел Фуко, Генеалогия на да модерността С, 1992

„предзададени“ прочити, и срещу идващото с тях, също предзададено мислене...

Парадоксалното тук е, че отгласването от утвърдения прочит не убива текста, а напротив, продължава живота му и възвръща значимостта му. В един наистина добре конструиран текст винаги има смисли, които все още не са извлечени; винаги има „начала на кодове“, които стават актуални в неочакван момент...

Като равносметка на изложеното дотук идва „идеологическата гледна точка“: играта на конотациите осигурява на класическия текст привилегията на безпогрешността, при това поне по два начина: Първо, тяхното „общо място“ - денотативната система, обръщайки се към самата себе си, маркира противоположното на себе си (маркираната страна на опозицията обикновено е „лошата“) и се представя за първична, без да е такава; и чрез тази илюзия денотацията се оказва последната от конотациите – тази, която и създава, и завършва процеса на четенето; тя е „върховният мит, позволяващ на текста измамно да разиграе завръщането към природата на езика²², като към природата²³. Второ (за това Барт всъщност не говори) винаги е възможен прочит, при който на преден план да бъдат изведени други, оставащи в сянка до този момент конотации... Текстовете, първоначално конституирани като безспорен авторитет, но загубили в даден момент доверието на хората, биват отново прочитани, „този път – правилно“, и резултатът е налице...

Идеята за кодовете, съотнесена към Бартовото разбиране за текста, ги представя по следния начин: „това, което тук наричаме Код, не е регистър и не е парадигма, която трябва да реконструираме на всяка цена; кодът е перспективата на цитирането, мираж, изтъкан от структури; той възниква отнякъде и някъде изчезва - и това е всичко, което е известно за него; поражданите от него единици (които и подлежат на анализ) сами са не нещо друго, а текстови изходи, отбелязани от указатели, от знаци на това, че тук е допустимо отстъпление от всички останали области на каталога (всяко конкретно Похищение с неизбежност ни отправя към всички по-рано описани похищения)²⁴, всичко, към което кодовете препращат е фрагмент от нещо, което вече е било четено, видно, свършено, преживяно: кодът е следа от и към всичко това. Отпращайки към написаното по-рано, към казаното по друг начин; в крайна сметка – към Книгата (към книгата на културата, на живота, на живота като култура), той превръща текста в проспект на тази Книга: „всеки код възплъщава една от силите, способни да завладеят текста (в текста те всички се пресичат), олицетворява един от Гласовете, сплитачи се в текст.“²⁵

Съществува устойчива тенденция Бартовите анализи на кодовете да се разглеждат като продължение, като възплъщение на изказаната от Юлия Кръстева идея за интертекстуалността. И това действително е така – именно тази идея в най-голяма степен и легитимира, и обхваща, и обяснява вътрешната логика на тези анализи. Но идеята за интертекстуалността съвсем не изчерпва всички влияния, които откриваме в тях; за които сам Барт говори.

Първото, което в това отношение се натрапва на погледа, е няколкократно

22 Тук – природата като независещото от човека, като нещо дадено – „такова, каквото е само по себе си, а друго не би могло и да бъде“; като същност на нещата, за които говорим...

23 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 37

24 Барт Ролан, S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, .

25 Барт Ролан, S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 46

споменавана от него, разработена от Роман Якобсон схема на комуникацията²⁶. В „Структурният анализ на разказа“ тя като че ли излиза на преден план. Спрегнатите с компонентите ѝ функции на речта Барт окачествява като кодове. Пряко с тази схема са свързани посочените от Барт фатичен и металингвистичен код. Но освен за тях, в анализа на „Деяния... (X-XI)“ Барт говори, както и в „S/Z“, и за кодове на действията, и ги обвързва с логиката на наратива – със „сюжетния код“, както Умберто Еко ще нарече тази логика; и за един тип семични кодове – кодовете на класическата реторика, и за един код, който ни отправя не просто към друга концептуална схема, а към друга визия за реалността; код, който е рожба на друга култура – анагогичният... В използваната в „S/Z“ типология той вероятно би бил отнесен към символните кодове. Откриваме и поне няколко кода, определени в крайна сметка като „културни“ - топографски, хронологични и т.н. Терминът „културни кодове“ Барт ще запази и в „Саразина“, където обаче, заедно с този термин, като еквивалентен на него, ще използва и „референциални кодове“. „Референциални“ в анализа на „Деянията“ той нарича само металингвистичните, най-вече – свързаните с резюмето, кодове.

В анализите на кодовете на „Саразина“, направени в „S/Z“ прозират значително повече влияния; или може би в тях те са по-ясни; освен за схемата на Якобсон, тук Барт (отново) говори за идеята на Юлия Кръстева - за интертекстуалността²⁷; в „S/Z“ откриваме и развиваната от него, (но също и от Фуко)²⁸ идея за „смъртта на автора“, т. е., идеята, че авторът е само точка, в която се пресичат идващи от миналото и отиващи към бъдещето линии на говорене и мислене, че авторството е само мит, при това – не толкова стар спрямо мащабите на съществуване на човешката култура²⁹. Също така обособяването на някои от кодовете е подчинено на опозицията „план на израза - план на съдържанието“, основна за глосематиката на Елмслев; или на предшестващото я, направено от Сосюр противопоставяне на означаващо и означавано. Зад едно разделяне на обособените от него пет типа кодове на две части очевидно стои опозицията „синтагматика – парадигматика“, но пренесена от нивото на фразата на нивото на текста...

На идеята за интертекстуалността Барт обръща специално внимание още в „Структурният анализ на разказа“: „Една черта може да отпрати към други

26 Роман Якобсон, Лингвистика и поетика, в: „Структурализъм - „за“ и „против“, М, 1975,

27 Кратко и точно указание за появата на термина „интертекстуалност“ може да бъде намерено, например, при Косиков: „Терминът „интертекстуалност“ възникна сравнително неотдавна: за пръв път този неологизъм, създаден от Ю. Кръстева, прозвуча през есента на 1966 в доклада ѝ за творчеството на М. М. Бахтин, направен на семинара на Р. Барт и публикуван през пролетта на 1967 г. Във вида на статия: „Бахтин, слово, диалог и роман“. Много близо до тази ѝ публикация е нейният предговор към френския превод на „Проблеми на поетиката на Достоевски“ („Разрушаване на поетиката“, 1970), а също и сборникът статии „Semeiotikē. Изследвания по семанализ (1969) и книгата „Текстът на романа“ (1970).“, в: Г. К. Косиков, Текст / интертекст / интертекстология, <http://www.libfl.ru/mimesis/txt/Piegay-Gros01.php> До повечето от посочените тук произведения съществува сравнително лесен достъп; виж например Ю. Кръстева, Бахтин, слово, диалог и роман, http://libfl.ru/mimesis/txt/kristeva_bakhtin.pdf; Юлия Кръстева, Разрушение поэтики, <http://libfl.ru/mimesis/txt/Kristeva.php>; Но, разбира се, върху проблемите на интертекстуалността съществуват огромен брой публикации; като ориентир за формирането и разпространението на идеята може да послужи, например и: Intertextualité, <http://laurentmaheux.free.fr/Master/intertextualite.pdf>; както и много други...

28 Вж. Мишел Фуко, Порядъкът на дискурса, в: „Генеалогия на модерността“, С, 19

29 Вж. Роланд Барт, Смъртта на автора, <http://www.litclub.com/library/kritika/bart/dead.html>

текстове, това е интертекстуалността. Тя е доста ново понятие, развито от Юлия Кръстева. То означава, че една черта от изказването отправя към някакъв друг текст в почти безкрайния смисъл на думата: защото не трябва да се смесват източниците на един текст (които са само умалената версия на този феномен на цитиране) с цитирането, което е един вид неоткриваемо препращане към някакъв безкраен текст, какъвто е културният текст на човечеството. Това е валидно най-вече за литературните текстове, които са изтъкани от много разнообразни стереотипи, в които следователно това отправяне, цитиране на една предшестваща или обкръжаваща култура се среща много често. В това, което се нарича интертекстуално, трябва да се включат и текстовете, които идват после: източниците на един текст не само го предшестват, те го и следват.³⁰

Последното изречение от горния цитат – за източниците, които не само предшестват, но и следват текста, става разбираемо ако отчетем гледната точка, от която Барт прави своя анализ – не на автора, който според общото за повечето постмодернисти убеждение, в крайна сметка ще се окаже само една фикция, една културна условност, а на читателя, който, при разбирането, а в случая – при пресътворяването на текста, го дешифрира за себе си не само с помощта на всичко, което знае за писаното преди него, но и с помощта на по-късно написани текстове, които са му известни.

Колкото по-пълна е множествеността на текста (т.е., възможността „да се влезе в него“ от различни посоки; възможността мисълта да се движи по различни ходове на лабиринтите, съществуващи в него), толкова по-малко, според Барт, са „основанията да се твърди, че той е написан преди аз да съм пристъпил към четенето му“. Защото, пак според Барт, „моето Аз, съизмерващо се с текста, вече е въплъщение на множество други текстове, на безкрайни, или по-точно, загубени (загубили следата на своя произход) кодове“.

И проблема за авторството, и проблема за създаващата авторитет привидна истинност, Барт пречупва през разбиранята си за обективност и субективност на текста. За него те са „сили, способни да завладеят текста, но тези сили не са му родствени“. Мнимата завършеност на субективността, която като че ли „без остатък запълва текста“, е „само следа от всички кодове, с помощта на които е образувано моето „Аз“; субективността е само „всеобщност на стереотипите“. Не толкова авторът, колкото читателят поставя своя отпечатък върху текста. Но и авторът, и читателят, са това, което са, в резултат на пресичащите се в точката на тяхното съществуване кодове, и нито един от тези кодове не е създаден от тях. И може би именно в това трябва да се търси произволното на пръв поглед, не позволяващо разграничаване на основна на някакъв строг критерий, противопоставяне от страна на Барт на асоциации и конотации... Обективността, на свой ред, е само „образ, позволяващ ми да се назова с печелившо име; заставащ ме да призная, но не и да позная“...³¹

В „Структурният анализ на разказа“, при анализа на фатичния код, Барт пряко се позовава на споменатата по-горе схема на Jakobson: „код, който ще нарека според класификацията на Jakobson фатичен (от гръцката дума «фазис» — реч)“, и обяснява позоваването си с кратък преразказ на откъс от „Лингвистика и поетика“³², по-специално – на изброяваните от Jakobson, свързани с компонентите на схемата му на комуникацията, функции на езика: „Jakobson

30 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 408

31 Барт Ролан S/Z, М, Едиториал УРСС, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, с. 38

32 Роман Jakobson, Лингвистика и поетика, в: „Структурализъм - „за“ и „против“, М, 1975, с. 197 - 203

различава шест функции на езика и между тях фатичната функция или съвкупността от онези елементи на изказването, чрез които се осигурява, поддържа или подновява контактът със събеседника ... езикови елементи, които нямат съдържание като послание, но играят роля за възобновяване на обръщението (най-добрият пример е телефонната дума «Ало», която не казва нищо, но поставя начало на контакта и понякога го поддържа: това е елемент на фатичната функция. Елементите на обръщението произлизат от този фатичен код: това е един вид обобщен вокатив...³³

В „Деянията...“ ролята на фатичен код, според Барт, играе, например, обръщението „Корнилие“: („Той видя във видение Ангел Божий, който влезе при него и му рече: „Корнилие.“), но също и „забележка като: „Това (видението) биде три пъти“ - имаме „повторение, наблягане, комуникация между ангела и Петър, между Духа и Петър: елемент на фатичния код...“ Съобщението е предадено три пъти – избягва се възможността то да не бъде прието, намалява се вероятността от неправилното му декодиране; намалява се неопределеността... И се акцентира върху неговата значимост.

Металингвистичният код също препраща към Якобсоновата схема на комуникацията: „Последният значителен код е металингвистичният: тази дума означава език, който говори за друг език.“ „Следователно метаезикът е език, който говори за друг език, и чиито референт е език или дискурс.“ ... „металингвистичните епизоди са важни и многобройни: това са четирите или петте резюмета, от които е направен текстът.“ Именно около тях в изследването на „Деянията...“ се концентрира анализът на металингвистичният код: „Резюмето е металингвистичен епизод, елемент от металингвистичния код: съществува разказ референт, език референт: видението на Корнилий, видението на Петър, двете видения, историята на Христос. . . ето четири разказа референти: след това има металингвистични повторения в зависимост от различните адресати: Пратениците резюмират на Петър заповедта, дадена на Корнилий. Корнилий резюмира видението си на Петър. Петър резюмира видението си на Корнилий. Петър резюмира и двете видения пред Ерусалимската община. Петър резюмира историята на Христос пред Корнилий.“³⁴

В „S/Z“ Барт не се занимава с металингвистичния код. В „S/Z“ концептуалната рамка, задаваща класифицирането и именуването на кодовете, е друга, и той вероятно би бил отнесен към референциалните кодове, за което има указание в посочените по-горе фрагменти. Якобсон, впрочем, също свързва металингвистичния код с референта – и с контекста. Но би било добре се приведат още няколко откъса от анализа на „Деянията“, отнасящи се до металнигвистичния код, и по-специално – до резюмето: „От лингвистична гледна точка резюмето е небуквален цитат, цитат на съдържанието (не на формата), изказване, което се отнася до друго, но чиято референция, тъй като не е буквална, съдържа процес на структуриране. Интересното е, че резюмето структурира един предварителен език, който самият вече е структуриран. Референтът в случая е «разказ» (а не «реалност»): това, което Петър резюмира пред Ерусалимската община, само привидно е действително: всъщност ние знаем вече всичко това от един своего рода нулев разказ, какъвто е разказът на създателя на текста, а именно по всяка вероятност Лука.“³⁵

33 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа (По повод деяния X – XI), в: Ролан Барт, Въображението на знака, Народна култура, София, 1991, с. 413

34 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 414 - 415

35 Ролан Барт, Структурният анализ на разказас. 418

Но какво стои зад текста, който е преразказван? Според Барт „отношението между разказа на Деянията, тоест между разказа на Лука. и предполагаемата действителност, е чисто и просто отношение на един текст към друг текст.“ И той се връща към един многократно обсъждан и в семиотиката, и в семиологията проблем. Проблем, залегал още в изходните концепции и на Пиърс, и на Сосюр: „проблемът за крайното означаемо“, който за него е свързан с анализа на текста: „дали даден текст притежава някакво крайно означаемо? Дали ако текстът се изчисти от структурите си, ще се стигне в определен момент до едно крайно означаемо, което при реалистичния роман ще бъде «реалността»?“³⁶ За решението на този проблем Барт препраща към Дерида: „в света никога няма нищо друго освен писмото за писмото: писмото отправя в крайна сметка към друго писмо и поредицата от знаци е, така да се каже, безкрайна. Следователно да се опишат смисловите системи, в които се постулира крайно означаемо, значи предварително да се тръгне срещу самата природа на смисъла.“³⁷

Човешката култура съществува чрез своята *знакова реалност* – чрез невъобразимо сложното преплитане на непрекъснато взаимно репрезентирани се знакови системи от най-различен порядък. Именно знаците осъществяват онова сегментиране на реалността, което не е биологично предопределено; в тях кристализира формирането на кодове за разчитането ѝ; те са в основата на комуникацията, позволяваща ни да определим човека като социално същество... В стремежа си да си обясним това, за което текстът „говори“ ние замествахме едни знаци с други; един текст с друг текст, и така до безкрайност – и осъзнаването на този процес откриваме – още преди Дерида, например при Пиърс, но също и при Джордж Мур, от когото вероятно го заимства Витгенщайн, както и цялата аналитична философия...

Референциалните, културни кодове по същество са „цитиране – извлечение от някаква област на знанието или човешката мъдрост“...³⁸ Отпращането към известни, „канонизирани“, кодифицирани фрагменти на актуалната за времето култура (а това включва и инкрустираните в съвременното достижения на миналото – човешката култура притежава свое собствено пространство и свое собствено време, и нито тяхната топология, нито измеренията им съвпадат с тривиалните представи за пространство и време, внушавани във всекидневието); по същество – отпращане към цитати, цитирание, „цитация“; достатъчно често, „вплетено“ в достатъчно на брой „лексии“, което, като че ли отмерва такта на казаното в текста, си има своя цел, и тази цел – идеологическа, според Барт, е да „натурализира смисъла и да удостовери реалността на разказваната история“.

Терминът „натурализация“ използван широко и в съвременната културална антропология, и в семиотиката, по същество фиксира този момент в развитието на реалности, конструирани от културата, от осмисляните по един или друг начин човешки усилия, в който момент те вече имат достатъчно устойчива биография, за да се възприемат като даденост, която е съществувала винаги; даденост, предшестваща човека и неутрална спрямо всяко човешко усилие; да се възприемат като „природа“. И както Барт отбелязва,

36 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 418 - 419

37 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, 1991, с. 418 – 419 Цитатът е от Дерида, но изразеното в този цитат разбиране можем да открием още при Чарлз Пиърс...

38 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 45-

„натурализацията става възможна само поради това, че единици значима информация, отпускана или предполагаема, в хомеопатични дози, са инкрустирани в материал, който се счита за естествен – в материала на езика; парадоксът е в това, че функцията на езика, тази цялостна смислова система, се състои именно в десистематизацията на вторичните смисли, в натурализацията на процеса на производството им, в удостоверяването на измисленото: конотацията заглъхва в равния шум, издаван от „фразите“, „богатството“ (става дума за част от текста, анализиран от Барт, за „Саразина“ - А. Г.) се разтваря в потока на свършено „естествен“ синтаксис (подлог плюс обстоятелствено допълнение), с помощта на което ни се съобщава...“

Културните кодове „вкореняват“ казаното в това, което „всички знаят“, в обичайните топоси на всекидневието: „Бидейки резюме на всекидневното знание, културните кодове създават с това самото голямата предпоставка на многочислените, както видяхме, силогизми – предпоставка, в основата на която неизменно лежи разпространеното мнение („вероятното“, както някога са казвали логиците), ендоксалната истина, с една дума, „дискурсът на другите“.³⁹

В „S/Z“ Барт ще нарече културните кодове и референциални кодове, и дори ще ги обозначава по свързан точно с „референция“ начин. Защото те препращат към определени фрагменти от културата, те са „цитати“, на нещо, което вече знаем. И действително – споменаването на имена, които отнякъде са ни известни, които „се съдържат“ в културата ни, вкоренява разказа в познатото, придава му правдоподобност. Вече известното тук „декодира“ новата информация, проверява я, осигурява кода за интерпретирането ѝ, но същевременно – намира мястото на „току-що“ казаното, „вмества го“ в подредености, които вече улегналото мисловно съдържание е успяло да създаде за себе си.

Именно с анализа на културните кодове започва изследването на „Деянията...“. Още в първата му лекция („Имаше в Кесария един човек на име Корнилий, стотник от полка, наречен Италийски.“)⁴⁰ Барт открива четири кода. Всички те препращат към някакъв фрагмент налично или предполагаемо знание, т.е., имат референциален характер, т.е., те са културни кодове (в разбирането на Барт).

Първият код е свързан с началото на всяко повествование; и с началото на всяко говорене, на всеки акт на „излизане от мълчанието“: „формулата «имаше», която отправя ... към един код, който ще нарека повествователен: този разказ, който започва с «имаше», препраща към всички начала на разказа.“ В какво точно се състои значимостта на подобно препращане?

Барт обръща внимание на това, че „проблемът за началото на дискурса“, „важен проблем“, е бил „отбелязан и разгледан на прагматично ниво от античната и класическа реторика“, която „е дала извънредно точни правила за начало на разказа“. Необходимостта от това е свързана с чувството, „че е трудно да се говори, че може би няма какво да се каже и че следователно е необходима съвкупност от предписания и правила, за да може човек да намери какво да каже“. И още нещо, което е важно във връзка с началото на говоренето: „Езикът е безкрайна структура и мисля, че чувството за безкрайност на езика присъства във всички ритуали, свързани с началото на речта.“⁴¹ Изходът от мълчанието е

39 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 172

40 Структурният анализ на разказа (По повод деяния X – XI), в: Ролан Барт, Въображението на знака, Народна култура, София, 1991, с. 406

41 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 410

свързан именно с тази безкрайност – да се разкъса тя по някакъв начин, за да се включи говорът на сега започващия, в нея.

По много красив начин изразява същото Мишел Фуко: „В днешното слово, а и във всички, които навярно ще трябва да произнасям тук в продължение на години, бих искал да се вмъкна някак неусетно. Вместо да вземам думата, бих желал тя да ме обгърне и отведе далеч от всяко възможно начало. Бих се радвал, ако в мига на говоренето усетя, че отдавна ме е предхождал един безименен глас: тогава ще трябва само да свържа фразата, да я следвам, да се настаня почти неусетно в пролуките ѝ, като че тя сама ми е направила знак в кратка пауза. Следователно не би имало начало и вместо да съм този, от когото произтича дискурсът, бих бил по-скоро малка празнота в произволността на разгъването му, точката на възможното му изчезване.“⁴²

Вторият код идва веднага след първия: „в Кесария“. Барт го нарича „топографски“, а това за него означава и културен код: „Кесария и Йопия предполагат известни познания у читателя даже и ако се смята, че читателят, естествено, притежава тези знания. Нещо повече: ако включим в езика на разказа начина, по който ние като съвременни читатели приемаме разказа, ще открием в него всички ориенталски конотации на думата Кесария, всичко, което влагаме в думата Кесария, защото сме я чели по-късно у Расин и други автори.“⁴³ Топографските кодове са културни кодове – те препращат към знания за обозначената местност; знания, които имаме, или се предполага, че имаме.

Но в една и съща лексия, както вече бе отбелязано, спокойно могат да съжителстват няколко кода; нещо повече – понякога един и същ код попада в няколко рубрики на използваната класификация. Типичен случай е топографският код, използван в стих 9 от изследвания текст: „Петър се качи на плоския покрив на къщата.“ „Топографският цитат има тук много силна функция вътре в разказа, защото оправдава факта, че Петър не чува пристигането на пратениците на Корнилий и че следователно предупреждението на ангела е необходимо: „Ето - търсят те трима души...“ Топографският член става наративна функция. ... темата за плоския покрив на къщата е едновременно член от топографския код, тоест от културен код, който отпраща към жилища с плосък покрив, и член от ... код на действията“, ... на поредиците от действия: означението на плоския покрив отговаря на три различни кода; топографски, на действията, символен.“⁴⁴ И най-важното: „един код да се представя за естественото алиби на другия; по този начин всеки код да обосновава другия.“⁴⁵

Подобно „верифициране“ на всеки код от всички останали някак си прави „естествено“ и правдоподобно това, за което се говори: „това, което е необходимо на историята, това, което се поставя под властта на дискурса, изглежда определено от действителността, от референта, от природата.“⁴⁶ Не случайно, на няколко места и във връзка с „Деянията на апостолите“, и във връзка със „Саразина“, Барт припомня за етимологичната връзка между „текст“ и „тъкан“⁴⁷. Великолепна илюстрация и великолепно обяснение на значението на

42 Мишел Фуко, *Порядъкът на дискурса*, в: Мишел Фуко, *Генеалогия на да модерността* С, 1992, с. 7

43 Структурният анализ на разказа, с. 411

44 Структурният анализ на разказа, с. 411

45 Структурният анализ на разказа, с. 411

46 Структурният анализ на разказа, с. 411

47 Вж. например следния фрагмент от „Структурният анализ... (с.408): „защото един текст, както го показва етимологията на думата, е тъкан, плитка от корелати, които могат да

термина „натурализация“... Всеки топографски код е „свързан със систематичната организация на местонахожденията в разказа“; той като че ли повтаря вече начертана в паметта ни карта и я допълва или разполага видяното във въображението ни съобразно нея, или чертае нова; но тук, в „Деянията“, той не просто изиграва определената му роля, препращайки ни към места, където къщите имат плосък покрив, защото такива са архитектурните традиции там, на това място, за което отнякъде знаем. Всъщност, препращайки ни към тези места, кодът „цитира“ всичко, което сме чели, чули, виждали; всички свързани с него фрагменти от културата, която сме присвоили, и които имат някакво отношение към казаното... Вече наличното знание препроверява току-що прочетеното и удостоверява неговата истинност: няма разминаване между това, което вече знаем, което е истинно и „естествено“, т.е., вече натурализираното, от една страна, и току-що прочетеното, от друга...

Топографският код, цитиран по-горе обаче, прави и нещо друго – той „въвежда“ следващия: трябва да се измине определено „разстояние“ (тук кодът все още е топографски) – между Кесария и Йопия, и това разстояние трябва да се измине за определено *време*. И както Барт отбелязва, „необходимо е разстоянието между двата града да отговаря на едно разстояние във времето: типично структурен проблем, защото е проблем на съгласуване, на съпътстване, съгласно определена логика, която трябва впрочем да се изследва, но която на пръв поглед е логика на правдоподобие“⁴⁸. Определени социално-организираните представи за пространството препращат към свързаното с това пространство време.

По същия начин, впрочем, третира проблема за връзката между представеното по един или друг начин пространство със съответстващото му време и културал-антропологът Едмънд Лийч: „картата, ако я разгледаме цялостно, е изображение. Тя е метафорично описание на местности и използва разнообразни средства за „зададено сходство“, например: „извивката на пътя“ съответства на „извивката на линията“ на картата. Но подобна карта, освен това е и метафоричен образ на времето. Аз мога да се възползвам от нея за разработката на маршрута не само защото тя ми предоставя списък на местата, през които е необходимо да мина, за да попадна от точка А в точка В, но и защото мога да пресметна, на колко е равен отрязъкът от време, което ще изгубя в процеса на преминаване по маршрута“⁴⁹

Че хронологичният код, поне в изследвания текст на „Деянията“, е код, „свързан с проблемите на правдоподобие“, се потвърждава и от по-нататъшния анализ на текста. Посочването на точния час затвърждава впечатлението, че се говори за нещо конкретно, лично видяно, наситено с много детайли, които мисълта някак си не успява да пренебрегне, възпроизвеждайки ставащото... Но също така и „хронологичният ход има структурно значение, защото от гледна точка на разказа двете видения трябва да съвпадат“. Съгласуването на всички детайли на разказа придава „плътност“ на разказаното, „визуализира“ го, „вика образа му“ във въображението на читателя...

Кодът, откриван в „Един човек на име Корнилий...“, Барт нарича

бъдат разделени от включването на други корелати, принадлежащи към други системи. Съществуват два големи типа корелации: вътрешни и външни.“

48 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 410

49 Лич Едмунд, Култура и комуникация: Логика взаимосъязи символлов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии., М, 2001., ISBN 5-02-018235, с.63, <http://yanko.lib.ru/gum.html>,

„ономастичен“ - код на собствените имена. Разказът за Корнилий продължава: „Стотник от полка, наречен Италийски.“. За съвременниците на описваното в текста на „Деянията...“, думата „стотник“ ще препрати към една разгъната референция: към определен познат им тип военна организация, в която има стотни и командващи ги стотници; в която стотните са част от полкове; ще препрати и към начина, по който са назовани полковете, и дори може би – към един конкретен, известен им полк...

Знание, част от културата на хората живели в същото време, в същия културен регион; в определени социални среди, може би... Разказът придобива правдоподобие – говори за известни, познати на предполагаемия читател, наистина съществували (тогава) неща, постепенно насищайки картината, която рисува, с детайли – правейки я все по-плътна, все по-определена, все по-„вкоренена“ в това, което вече знаем... Барт маркира всичко това съвсем кратко: „става дума за читател, съвременник на референта, за съвкупност от социални, политически, административни и т.н. информации“.⁵⁰ И окачествява използвания код като културен.

Семичните кодове, свързани не с плана на израза, а с плана на съдържанието, Барт описва по следния начин: семите, единиците на смислово съдържание са непостоянни и хаотични, и напомнят „прашинки, чийто смисъл проблясва“. Чрез семите се фиксира някакво „конотативно означаемо, към което отправя лексията, при помощта на някаква (нека да е дори приблизителна) дума“.⁵¹ Например, в „Деянията“ Корнилий е описан като „мъж благочестив и богобоязлив с целия си дом“, като човек, който „правеше на народа много милостини и непрестанно се молеше Богу“. На основата на тези фрагменти Барт обяснява семичния код: „Тук срещаме един код, който наричам семичен. В лингвистиката семата е единица на означаемото, а не на означаващото. Наричам семичен код множеството от конотативни означаеми в обикновения смисъл на думата...“⁵².

Символните кодове, напротив, са кодове на означаващото – при това – на означаващото, което се надстройва над вече съществуващия знак, превръщайки го в означаемо. Достатъчно указания за това могат да бъдат намерени в „Основи на семиологията“. Действително, там Барт говори не за конотации и символи, а за конотации и метаезик. Но символите са именно това – метаезик, надстроен над обичайния, всекидневен говор, или просто над някакъв друг език... В „Структурният анализ на разказа“ символните кодове са описани по следния начин: „един цитат от символното поле (предпочитам да кажа поле пред символен код), а именно организирането на означаващите според символизма на възнесението“.⁵³ Полето на Символа, според Барт, е арена на поливалентността и обратимостта, и навлизането в това поле е възможно чрез много „равноценни“ входи.

Кодът на действието, проайретичния код, според Барт „покрива всичко, което в даден текст ни се струва непосредствено и чисто повествователно, а именно отношението на това, което става, представено според една логика, която е едновременно причинна и времева“. Под името проайретични или акцидентални кодове, или „проайретизми“, кодовете на действията са подробно

50 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 412

51 Барт Ролан S/Z, М, Эдиториал УРСС, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 43

52 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 413

53 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 413

анализирани в „S/Z“; в края на изследването дори е приведен списък на поредиците от действия в „Саразина“.⁵⁴

В „Структурният анализ на разказа Барт“ описва “кода на действията“ по следния начин: „Този код се отнася до действията, които присъствуват в разказа лица извършват или претърпяват: това е важен код, защото той покрива всичко, което в даден текст ни се струва непосредствено и чисто повествователно, а именно отношението на текста към това, което става, представено обикновено според една логика, която е едновременно причинна и времева“⁵⁵. Проайретичният код се формира от действия, организиращи се в последователности; можем да набележим тези действия само приблизително, защото читателят ги конструира в процеса на четенето – както отбелязва Барт, те са „резултат на читателското изкуство“ и „всеки читател обединява едни или други единици информация с помощта на обобщаващи акционални названия (Разходка, Убийство, Среща)“.

Последователността на действията „се разгъва в ритъма на именуването, което само търси себе си и само се фиксира“; основанията на тази последователност не са логически, а емпирични. С названието „проайретически“, Барт препраща към „аристотелевата терминология, установяваща зависимостта между праксиса и проайресиса, т.е., способността на човека да обмисля резултатите от своето поведение“; но в анализа си обозначава проайретическите кодове със съкращение от „акционален“ - все пак става дума за кодове на действието, за акционални кодове.⁵⁶

Предмет на внимание от страна на Барт е и отношението между анализирани от него кодове на действието и превърналите се в класика още по време на написването на „Структурният анализ на разказа“ модели на наратива. Защото моделите на наратива по същество са точно това: модели на кодове, чрез които се предава действието: „Това ниво (на наратива – А. Г.) е привлякло веднага вниманието на изследователите. Проп е установил главните «функции» на народната приказка, тоест постоянните действия, които с малки вариации се срещат във всички разкази на руския фолклор; неговата схема (постулираща поредица от тридесетина действия⁵⁷) е приета и поправена от Леви-Строс, Гремас и Брьомон. Може да се каже, че понастоящем «логиката» на повествователните действия е представена по няколко близки, но различни начина.“⁵⁸ Разбира се, Барт маркира и своята гледна точка: „Лично аз съм склонен да приема идеята за един вид културна логика, която не дължи нищо на никаква мисловна даденост, дори и ако тя е от антропологичен характер: за мен поредицата от повествователни действия са облечени с логическа привидност, ... която идва единствено от вече написаното: от стереотипа.“⁵⁹ В „S/Z“, изследването на поредиците от действия, на акционалните, проайретични кодове, заема особено място: Барт проследява употребата им в „Саразина“ един по един, в процеса на самия анализ, а в края на работата си привежда и пълния им

54 Вж. Приложение II. Акциональные последовательности (АКЦ.), в: Барт Ролан, S/Z, М, Эдиториал УРСС, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 221-226

55 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 415

56 Барт, Ролан, S/Z, М, Эдиториал УРСС, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, с. 43

57 Всъщност... тридесет и едно; виж В. Я. Пропп, Морфология «волшебной» сказки; Исторический корни волшебной сказки, Москва, Лабиринт, 1998, с. 24 - 51

58 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 415

59 Ролан Барт, Структурният анализ на разказа, с. 415-416

списък.⁶⁰

Следващият, открит в „Саразина“ код – херменевтичният, разкрива „такова (формални) единици, които позволяват да се концентрира, загатне, формулира, отложи и забави, и накрая – разгадае загадката“. Херменевтичен код се съдържа още в заглавието на Балзаковото произведение: какво означава „Саразина“ (Sarrasine)?⁶¹ И както отбелязва Барт, „отговорът ще бъде получен чак много по-късно – в описанието на живота на скулптора, чието име е „Саразина“. Ако проайретичният код в крайна сметка е код на последователността на ставащото, то херменевтичният е код на тайните на разбирането му. И той действително е свързан *начина* на говорене и мислене, с дискурса.

Херменевтичният код, според Барт, е „свкупност от единици, чиято функция е по един или друг начин да формулират въпрос, а след това и да отговорят на него, както и да посочат различни обстоятелства, способни или да подготвят въпроса или да отсрочат отговора; а може и така: да формулират загадката и да предложат нейното разгадаване“.⁶² Едно херменевтично изказване по същество е „добре направена фраза“ и предполага: „наличие на субект (тема на загадката), показател на въпросителността (загатване на загадката), различни спомагателни, въвеждащи и каталитични елементи (отлагане на отговора), предшестваша поява на финалния предикат (разгадаване)“.

Тази канонична форма се поддава на модификации, при условие, че основните „херменевтеми“ присъстват в дискурса: „когато, например, отговорът повежда по лъжлив път още преди да е поставен въпросът“, и подобна „свобода на херменевтичната фраза“, има своето обяснение в двете гледни точки (двата типа релевантност) на чиято основа се строи класическото повествование. То, „първо, предполага комуникативно правило, съгласно което комуникативните линии са отделени една от друга, така че всяка от тях да съхрани способността си за функциониране дори при „повреда“ на съседната линия“ ... „и второ, класическото повествование предполага още и псевдологическото правило, което, постулирайки наличието на субекта, допуска определена свобода в порядъка на поява на предикатите“, но подобна свобода само закрепва господстващото положение на субекта, поставянето му под въпрос носи случаен характер, и е „достатъчно субектът да придобие „истинския“ си предикат, за да си дойде незабавно всичко на мястото, и фразата да може да завърши благополучно“.⁶³

Барт обръща внимание на това, че само три от посочените в „S/Z“ кодове са взаимнозаменяеми – на семите, културния и символния (т.е., на озадаването, контекста, и означаващото; на това, което осигурява разбираемостта на съобщението, неговото декодиране⁶⁴; херменевтичният и проайретичният се

60 Приложение II. Акциональные последовательности (АКЦ.), в: Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 221-226

61 И на български, и на руски заглавието на разказа традиционно се предава като „Саразин“ - както и се произнася. Така обаче се губи именно двусмислието, загадката – име, което би могло да бъде и мъжко, но обикновено първоначално се възприема като женско... Струва ми се, че тук „Саразина“ би било по-близко до смисъла...

62 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 43

63 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 96-

64 Всеки конкретен семичен, референциален или символен код търпи замяна с равностоеен нему и разшифроващ текста по същия начин, за същия читател, друг код, или с код, разшифроващ го по същия начин за читател със свършено различна култура, или напротив, с

строяват в необратими, последователности, формирайки, с това самото, механизма, който блокира обратимостта на текста. Механизъм, ограничаващ и множествеността на последния, затваряйки го между истината и опита. И това разделяне на типовете кодове на две ни дава още един ключ за разбирането на Бартовите анализи на кодовете. Два кода осигуряват синтагмата; три други създават парадигмата на текста като съобщение. Първоначално използваната като ключ към анализа на кодовете Якобсонова схема постепенно е била преобразувана в нещо друго – в един по-сложен модел на социално-значимата, културно-детерминирана комуникация *чрез текстове*.

Кодовете, в тяхното единство, според Барт създават текста: „наред с непосредствените съобщения до нас достигат някакви гласове отдалеко - това са кодовете: техният произход е „изгубен“ в непроницаемата перспектива на вече написаното, и затова, преплитайки се помежду си, те лишават от произход и самото изказване: именно това натрупване на гласове (на кодове) се превръща в писмеността, в стереографично пространство, където се пресичат пет кода, пет гласа – Гласът на Опит (проайретизмите), Гласът на Личността (семите), Гласът на Знанието (културните кодове), Гласът на истината (херменевтизмите) и Гласът на Символа“.⁶⁵

Взаимодействието на кодовете превръща пространството на „текстачетене“ в „класическа музикална партитура“. „Разделянето на повествователната синтагма е аналогично на разделянето на звуковия поток на тактове“, както отбелязва Барт, асоциирайки звученето на всеки тип кодове с определена група инструменти от оркестъра.^{66,67} При което, продължава той, „тоналното единство на текста е зависимо изключително от херменевтичния и проайретичния кодове, т.е., от характера на придвижването към истината и от взаимната съгласуваност на изобразените постъпки“.

* * *

И ако обобщим всичко казано тук - в коментара, вероятно би се получило следното: Текстът е комуникация между автора-адресат и читателя, адресанта. Не „средство за“, а именно комуникация. За разшифроването на текста в този му план Барт използва построената от Роман Якобсон схема, с произтичащите от компонентите ѝ функции на речта.

Но авторът е само точка, в която се срещат различни идейни влияния, и текстът дължи твърде много на всички предшествващи текстове, взаимно пречупващи отраженията си в него. За читателя текстът е друг, защото го вижда през стъклото на всичко прочетено, а то е различно. Авторът е само посредник между действителния адресат – културата, и структурираното също от текстове, но не непременно от същите, съзнание на читателя. В това перманентно възпроизвеждащо я общуване на културата със самата себе си миналото и бъдещето менят местата си.

код, тотално променящ тълкуването на текста... - А.Г.

65 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 47

66 Барт Ролан S/Z, М, 2001, ISBN 5-8360-0211-8, <http://yanko.lib.ru/gum.html>, с. 53

67 По същество приведеното по-горе също е цитат – цитат на съдържането, не на формата. Да се разглеждат текстовете като партитура на музикално произведение, за да се открият не само пътищата, по които линейната структура на синтагмите води мисълта, но и многопластовостта, многоизмерността на текста, е идея, до която Леви-Строс достига, опитвайки се да разбере структурата на мита; идеята за полифоничния роман; в крайна сметка – за полифонията на текста, е идея на Бахтин, оказала съществено влияние върху постмодернизма в резултат на пропагандата, направена ѝ от Юлия Кръстева.

И действително: по-късното роденото ражда своя предшественик - новите книги ни казват как да разбираме старите. Текстът комуникира с всички останали текстове в света на културата. Също като при Лайбниц: всяка монада отразява във себе си всички останали, макар че не се и докосват. Този тип комуникация Юлия Кръстева успява да изрази с една само дума: „интертекстуалност“ - и това е идея, проправяща пътя към скритите кодове в текста. Но дори само комуникативната роля на последния вече е основание да се изследват кодовете, чрез които той предава послания: сама по себе си Якобсоновата схема на речевата комуникация е достатъчна да се изведат, макар и не по същия начин, последователно разкриваните от Барт кодове.

Тази схема намира допълнително потвърждение в една, също употребена от Барт, идея на Тодоров. Схемата на Якобсон е схема на *речевата* комуникация, не на информацията, *обменяна чрез текстове*. Цветан Тодоров, участник в семинара на Барт, ученик, но от тези, от които учителят също се учи, показва как всеки разказ повтаря структурата на фразата. Но ако разказът има своя синтагма, то всеки неин компонент, също както при изречението, би бил, поне във възможност, заменяем... В разгъващия се в текста наратив могат да се търсят синтагматика и парадигматика – и опозицията между двете позволява на Барт да раздели и кодовете на две – необратими във времето, и такива, за които то не е от значение.

Може би не всеки текст ни разказва история, но поне тези, които анализира Барт в „Структурният анализ“ и „S/Z“, правят точно това. А и струва ми се, текстовете, в които нищо не се разказва; в които само се казва; в които се постулират истини, са забравен или неосъществен разказ; разказ, в който твърде много е пропуснато, мизерия, сведена до „увода и края“; мъртъв продукт на ограбен от него процес; хербарий, от който се учим какво е животът – ако перифразираме една метафора на Мигел де Унамуно.

Но освен това всеки текст е игра – веднъж, между привидно действително ставащото и познанието, научаването за него; и втори път – между лъжата и истината в това научаване. И всяка от страните на тези две опозиции зависи от другата – както е редно, затова в текста те се сливат в едно, в наратива: казването и научаването; лъгането и разкриването на истината, също са действия, и влияят върху всички останали действия. Барт все пак ги разделя на две: проайретизмите – кодът на ставащото, и херменевтемите – код на загадките, свързани с него; както и на тяхното разгадаване.

Към скритите в текста кодове има и други пътища: отношението между плана на израза и плана на съдържанието, например; то е отношение на кодиране - „функция с два функтива“. И именно то дава ключа към многопластовостта на текста. Надолу, към гълбините на скритите една под друга конотации и разкриващото се чрез тях многообразие на човешка култура, или напротив – нагоре, към символа; към новото означаващо, превръщащо стария знак в означаемо, събрало под себе си всички знаци от същия вид; изразило културата в нейната цялост.

Всеки от посочените дотук пътища към разбирането на кодовете притежава способността да погълне напълно всички останали; да изрази достигнатото от тях, макар и не точно по същия начин. При Барт всички те се преплитат, рефлектирайки взаимно един върху друг.

И казаното дотук едва ли е цялата истина.